

Güzergâh

HUHLA: BULGAR EDEBİYATINDA BÜYÜK YERİ OLAN KÜÇÜK KÖY

Sunum 1

SVILENGRAD: SINIR BOYUNDA BİR KASABA

Hazırlayan: Hüseyin Mevsim

Kasabanın Konumu

Svilengrad (Cisr-i Mustafapaşa), Edirne'nin 30 km kuzeybatısında, Bulgaristan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alır. Kasabanın tarihi M.Ö. 4. binyıla kadar gerilere gider, anılan tarihte buraya Trakların Odris kabilesi yerleşir. Roma döneminde, Meriç'in sol kıyısını takip eden bir yol olduğu ortaya çıkar. Çar Simeon döneminden itibaren Bulgar topraklarına dâhil edildiği yönünde kayıtlara rastlanır. Burada ve yakında, farklı asırlarda kasabanın zengin tarihini kanıtlayan çok sayıda kültür ve tarih kalıntıları ortaya çıkarılır.

Kasabanın bulunduğu bölgenin, 1362 yılında Edirne'nin fethi sırasında Osmanlı topraklarına dâhil edildiği tahmin edilir. Buranın Cisr-i Mustafapaşa adıyla bir kasaba haline gelmesi büyük olasılıkla Üçüncü Murad devrinden (1574-1595) itibaren olur; o döneme ait tahrir defterinde ilk defa kasaba olarak adına rastlanır. Üçüncü Murad döneminde kasabanın, biri Hristiyanlara ait olmak üzere dört mahallesi olduğu kaydına rastlanır. 1653 yılında buradan geçen Evliya Çelebi'ye göre köprü başında bir cami, yanında bir imaret, sıbyan mektebi, han, hamam, çarşı ve pazar yer alır.

Yol üzerinde bulunması nedeniyle kısa sürede gelişen Cisr-i Mustafapaşa, Edirne vilâyeti kurulunca, bu vilâyete bağlı bir nahiye olur. Kasabadan 1829 ve 1878 yıllarında Rus ordusu geçer, Doğu Rumeli vilâyeti kurulunca da, sınırdaki bulunması dolayısıyla önemi artar. Bu sırada kasabada 8 bin kadar nüfus, birkaç cami, hükümet konağı, kışla ve bir askeri hastane yer alır. Ayrıca bir rüştiye, Rum, Bulgar ve Yahudi mektepleri bulunur. Kazaya bağlı 52 köyle birlikte nüfusun toplamı 27 bin 138 olarak geçer.

Bulgarca bir hatıratı şu satırlara rastlanır:

Dar ayakkabıyla yürümekten bacaklarım ağrıdı. Topallamaya da başladım. Arkadaşım Mustafapaşa'ya kadar yaya yürüyemeyeceğimi fark etti ve bize yetişen köylünün merkebinin hemen 10 kuruşa tuttu. Ben fazla düşünmeden merkebe bindim ve saat 4 gibi Mustafapaşa'ya, epeyce büyük bir meydana geldik; burada büyükçe bir kahvehane vardı. Girmek istedik, ancak Türk subaylarla dolu olduğunu görünce, dışarı oturup iki kahve söyledik. (...)

Hemen Edirne'ye hareket etmeye karar verdim, zira Mustafapaşa'da yapılacak bir şey yoktu – büyük garnizonu olan kasabada her adımda subaylara rastlanıyordu; burada ne dostum, ne de tanıdığım vardı. Bu kasabada, başka bir toplumsal düzene alışmış olan bir Bulgar'a yer yoktu. Öyle sanıyorum ki burada düzgün bir otel bile yoktu veya vardysa da subaylarla dolmuştu. En büyük sıkıntı da bir sınır kasabası olmasından kaynaklanıyordu; öyle olunca da bir yabancı kuşkuya ve entrikalara maruz kalabiliyordu. (Macarov, 1968: 632).

Kasaba Birinci Dünya Savaşı'na kadar önemini korur. Kazada en çok tahıl, burçak, fasulye, nohut, mercimek, bakla, tütün ve pamuk üretimi yapılır. Bağ ve bahçe ziraatı da önemli

bir gelir kaynağı olur. 1915'te Bulgaristan'a verilen kasaba, bugün de transit yolu üzerinde ticaret merkezi olma durumunu korur.

Eski Köprü

Kasaba, Cısr-, Mustafapaşa şeklindeki adını, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ikinci vezir olduğu bilinen Boşnak Mustafa Paşa (ö. 1529) tarafından inşa ettirilen köprüden alır. Enderun'dan yetişen Mustafa Paşa, önemli devlet hizmetlerinde bulunur, ülkenin çeşitli yerlerinde hayır eserleri yaptırır. Mustafa Paşa'nın yaptırdığı köprünün yanında yine kendisi ve Yavuz Sultan Selim'in kızı olan hanımı tarafından büyük bir cami, imaret ve han yapılıır, böylece yeni bir yerleşme yerinin temelleri atılır.

Eski Köprü (1529)

Meriç nehri üzerinde bulunan köprü, yakınındaki yerleşim yerine de adını verir. Üzerindeki Arapça kitabeye göre köprünün yapılış yılı 935 (1528-29) olarak hesaplanır. Vefatından ötürü Mustafa Paşa köprünün tamamlandığını görememiştir.

Üzerinden geçen yabancıların hayranlığını çeken köprü bu kişilerin seyahatnamelerinde yer alır. İnşasından 25 yıl sonra, 1553'te buradan geçen Hans Dernschwam köprünün Mustafa Paşa'nın hayratı olduğunu belirtir. Elçi Ogier Ghiselin van Busbecq, 1553'te gördüğü bu köprüyü "muhteşem" olarak niteler. Bir Alman elçilik heyetinin papazı olan Solomon Schweigger, 1577'de üzerinden geçtiği yapıyı "çok güzel bir taş köprü" şeklinde tarif eder. Elçi Cornelius von den Driesch ise 1723'te basılan seyahatnamesinde bu eseri, "bütün Avrupa'da bir benzerine nadir olarak rastlanabilecek harikulâde güzel bir köprü" olarak belirtir. Ayrıca Osmanlı tarihi boyunca ordunun batı yönünde yaptığı seferleri anlatan kaynaklarda köprünün tasvirine rastlanır. Bu köprüyle ilgili olarak halk arasında çeşitli hikâye ve efsanelerin anlatıldığı da dikkat çeker.

Tarih içinde buradan geçen seyyahlar değişik ölçüler verirler. Bunlara göre göz sayısı 17 ile 21 arasında değişir, uzunluk ise 325-442 adım olarak verilir. Konstantin Jireçek köprüyü 325 adım uzunluğunda ve 9 adım genişliğinde, 19 gözlü olarak kaydeder. Yeni ölçümlere göre 300 m kadar uzunlukta olan köprü, ortada dört büyük göze ve bunlardan itibaren iki uca doğru alçalan sivri kemerli sekizer göze sahiptir. Böylece göz sayısı 20'yi bulur. Köprünün iki yanı düz korkuluk levhalarıyla sınırlanır. Tam ortada, köprünün genel orantısı içinde biraz yüksek ve gösterişli bir kitabe köşkü yükselir. Mihrap biçimindeki bir kemerin üstüne mermer kitabe yerleştirilmiştir. Köprü muntazam işlenmiş kesme taşlardan yapılmıştır. Bu malzemenin 10 km kadar uzaktaki bir ocaktan çıkarıldığı tespit edilmiştir. (Halaçoğlu, 1993: 33-34).

Sade, ahenkli ve temiz çizgilere sahip bir yapı olan köprü Osmanlı döneminin ana sefer ve kervan yolunun üstündeki hayrat eserlerinin en değerlileri arasında yer alır. Ayrıca Sinan'ın ilk eserlerinden biri olarak da özel öneme sahiptir.

Kasabaya Adını Veren İpekçilik

Ancak Bulgaristan toprakları içinde kalınca adı Svilengrad olarak değişir. Bu adı daha 1870'lerde kasabada öğretmenlik yapan Petır Staņev teklif eder, ancak 1913 yılından itibaren kullanılmaya başlanır. Yeni adı, bu yörede önemli bir geçim kaynağı olan koza yetiştiriciliğine ve ipekçiliğe atfen verilir, zira Bulgarcada *svila* kelimesi ipek anlamını taşır. (Aynı şekilde *koprina* kelimesi de ipek anlamını taşır.) Buna göre Svilengrad adı İpekşehir olarak çevrilebilir.

Edirne gibi İmparatorluğun önemli bir idari ve iktisadi merkezine yakın mesafede konumlu olması, kasabanın gelişmesini bir anlamda yavaşlatır. Buna rağmen nüfus gittikçe artar ve yerel ölçekte büyük bir ticari ve zanaat odağına dönüşür. 9.8.1871 tarihli bir gazetede kasabada yaklaşık 7 bin kişi yaşadığı not edilir. Bereketli düzlüğün içinde yer alması kasabanın kaderi üzerinde fevkalade olumlu etki eder; sebzeçilik ve meyvecilik için elverişli şartlar oluşur, Meriç boyunca yayılan ılıman Akdeniz iklimi etkili olur, hemen yakındaki Meriç'in suları sulanmak için kullanılır. Meyvelerden ağırlıkla ceviz, erik, vişne, ayva, armut ve kayısı görülür. Bir kısmı kurutulur ve hoşaf yapılır. Akdeniz ikliminin etkisiyle sıcak yaz yaklaşık 6 ay sürer, pamuk, susam, tütün yetiştirilmesine imkân sağlar.

Svilengrad'da koza yetiştirme geleneğinin derin geçmişi olduğu görülür. Kozacılığın bu yörede, Osmanlı'da sanayileşmenin modernleşmesi için önemli adımların atıldığı, girişimlerde bulunduğu 19. yüzyılın 30'lu yıllarında gelişmeye başlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda kozacılık belirli bölgelerde yapılır. Edirne cinsi kozanın ağırlıkla Svilengrad yöresinde yetiştirildiği bilinir. En büyük özelliği de süt beyaz renge sahip olmasında yatar; bundan yüksek teknolojik niteliklere haiz ipek ipliği elde edilir.

Svilengrad yöresinde ipekçiliğin 1835-1865 arası yükselişe geçtiğine dair tarihi veriler bulunur. Bu yükseliş sürecinin temelinde, İtalya'da ve Fransa'da tohumları tahrip eden bir hastalığın hızla ve büyük hasar verecek şekilde yayılması yatar; sonuç olarak anılan iki ülkede, özellikle Fransa'da üretim birkaç misli düşer. Tohumlardaki bu illet Trakya'daki koza üretimini de vurunca koza yetiştiriciliği yok olma noktasına gelir.

1867'de ailesiyle Kutsal Topraklara hac yolunda bu yöreden geçen Mihail Macarov aşağıdaki tanıklığa imza atar:

Mustafapaşa'ya [Svilengrad] kadar dikkate şayan hiçbir şey görmedik. Hep o aynı temizlikten nasibini almamış hanlar, hep o bildik ve perişan köyler. Mustafapaşa'ya yaklaşırken dut ağacı ormanları gördük. Derli toplu görünümüyle bunlar sıradan bir ormanı değil de, meyve bahçesini andırıyordu. Aynı bu ormanları Edirne civarında da gördük. Bir saat boyunca dut ağaçları arasından ilerledik. Bu iki şehirde halk geçimini ipek böceği yetiştirerek ve ipek üreterek sağladığı anlatıldı. (Macarov, 2015: 40).

1875 yılında eski Osmanlı başkentini ziyaret eden Rus diplomat Vladimir Teplov'un aktardığı bilgiler Svilengrad yöresindeki ipekçiliği de kapsar nitelik taşır:

Edirne vilayetinde yılda 400 bin okkaya kadar ipek kozası üretilir. Bunların üçte biri koza şeklinde Fransa'ya gönderilir, üçte biri fabrikalarda dolanmış ip olarak ve geri kalan kısım evlerde dolanıp iç piyasaya sunulur. Böcek yetiştirmek için Japon ve yerli tohum kullanılır. Birincisinden 1 ons 20 Frank, ikincisinden ise 3 kuruş eder. Onstan 12

binden 16 bine kadar larva çıkar. Bunların bir kısmı üreme için ayrılır, geri kalanı ise okkası 14–15 kuruştan satılığa çıkarılır. Dolanmış ipek ise işlenme yöntemine göre değerlendirilir. Makinede dolandıysa, kilosu 70 franka kadar satılabilir, evlerde ve sıradan tezgâhlarda dolanan ipeğinse okkası sadece 150 kuruş eder.

İpek üretiminin merkezi Edirne olup burada üç ipek dolama fabrikası bulunur. Bu fabrikalar şehirdeki kadınların bir kısmına geçim kaynağı sağlar, zira bütün işlemler 8-20 yaş arası kızlar tarafından yapılır ve bunların günlüğü 8-20 kuruş arası değişir. Oldukça hafif görünmesine rağmen, gerçekte bu iş çok ağırdır, zira sağlığı bozar. Kadın işçilerin bitkin yüzlerinden, kaynak sudaki kozalardan gelen dayanılmaz kokuyu içeren fabrika havasının onları ne denli kötü etkilediğini anlamanız için fabrikada birazcık kalmanız yeterli olur. (Mevsim, 2015: 100).

20. yüzyılın hemen ilk yıllarından itibaren dut bahçelerinin yılda birkaç bin dekarla artması kozacılığa yönelik büyük ilgiye işaret eder; on yılda dut ekili alanların 6-7 kat arttığı görülür. Edirne Vilayet salnamesine göre 1894'te Svilengrad'da 77.680 kg koza üretildiği anlaşılır. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başından itibaren kozacılık yörenin başlıca geçim kaynağına dönüşür. Ailelerin çoğunluğu bununla iştigal eder. Her aile 1-2 onstan 5-6 onsa kadar koza tohumu yetiştirir. Bunun için evler, ahırlar, samanlıklar, çardaklar kullanılır, gerektiğinde avlulara, ipek böceği yetiştirmeye yönelik özel ahşap müstemilat yapılır.

Ev üretimi ilkel şekilde, geleneksel yöntemler kullanılarak yapılır. Bir kilo kadar koza kazana kaynar suya atılır, yumuşaması için beklenir ve süpürgeyle veya çalıyla karıştırılarak ipliklerin ucu yakalanır. Dikkatlice çekilir ve sini, sofrta, tava gibi pürüzsüz bir yüzeye konur, karışmamaları ve birbirine dolaşmamaları için ince kum serpilir. Elde edilen iplik kumaş dokumada, pamukla karıştırılarak gömlek, mendil, havlu gibi ürünlerin dikiminde kullanılır.

Söz gelimi 1912'de Svilengrad'daki koza borsasında 185 bin kg koza satılır, buraya Edirne'ye götürülerek satılanlar ve evde, özel kullanım için bırakılanlar dâhil değildir. Kozalar küfe diye geçen özel örülmüş kaplarda taşınır; bir küfe 50 kg kadar hammadde alır.

1913'e kadar yörede üretilen bütün koza ürünleri Edirne'deki toptancılara satılır; toptancı kasabaya kadar kendi gelmez, komisyoncusunu gönderir. Savaşlar sırasında hızla düşen ve azalan üretimin 1920'lerden itibaren canlanmaya başladığı gözlemlenir. 1921'de 44 üyüyle Koprina adında bir kooperatif işletmesi kurulur; çok geçmeden ürünün kalitesi artar; kar beyaz, parlaklık, pürüzsüzlük, düz iplik, esneklik ve sağlamlık. 1932'de ülkedeki bütün ipek üretiminin dörtte biri buradan sağlanır; dut bahçeleri 16 bin dekara yükselir, 10 binden fazla kişiye bu alanda iş ve aş sağlanır. Bu yıllarda kooperatifin kendine ait kurutmalıkların ve depoların eksikliğini hissetmesi üzerine, modern ve ülkenin en büyük kurutmalığı burada inşa edilir ve devreye sokulur. Elde edilen ürün kendine önemli Avrupa pazarlarında yer bulur; İsviçre Zürih'te ve Milano'da satılır.

1922-1930 arası yörede kozacılık alanında kaydedilen büyük yükseliş, bütün dünyayı saran ve sarsan ekonomik krizden pek olumsuz etkilenir, ürünün alış fiyatı 6-7 kat düşer. Ayrıca dünya çapında üretimi ve kullanımı yaygınlaşan suni ipeğin rekabeti de etkili olur. 1936'da eksi soğuklar dut ağaçlarını olumsuz etkiler, hasat düşer. (Gradat na koprinata, 2012: 114-142)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkedeki yeni şartlarda ipekçilik geleneği sürdürülür, kasabaya fabrikalar ve üretim tesisleri, dokumalar faaliyete geçer, 1989'dan sonra kozacılığın tamamen kaybolma noktasına geldiği görülür, sadece dut ağaçları bir zamanlar bu uğraşın burada çok yaygın olduğuna işaret eder, izler olarak kalır. Son yıllarda kasabada turizm ve hizmet sektörü öne çıkar, kasaba küçük bir Las Vegas niteliği kazanır.

Çağdaş Yazar Yordan Radiçkov'un Bir Hikâyesi: İpek Böceği

Günümüz Bulgar yazarlarından Yordan Radiçkov (1927–2003), ülkenin kuzeybatısında bir köyde geçen çocukluk yıllarında yaşadığı bir hadise temelinde güzel bir hikâye kaleme alır. İpek Böceği ("Bubenoto seme") başlıklı bu kısa eserde ipek böceği yetiştiriciliğine dair

fevkalade ilginç ayrıntılara rastlanır; adeta zorluklarıyla ve sıkıntılarıyla bütün süreç izlenir, böceğin ne kadar kaprisli olduğu, bakımı ve hizmeti ne denli zorlu olduğu edebi unsurlar eşliğinde aktarılır:

Bu sakin ve sessiz böcek ıssızlık ve alacakaranlık ister.

Tıpkı evren veya fikirler gibi o neredeyse hiçlikten doğar.

Yumurtadan çıkıncaya kadar kadınlar ipek böceği tohumlarını eteklerinde taşır, zira vücut sıcaklığına ihtiyaç duyar. Yumurtadan çıkışlarının ilk günlerinde ipek böceği falan göremezsiniz, sadece incecik gri kum kadınlar tarafından dikkatle dizilen dut yaprakları üzerinde fark edilir bir şekilde kımlıdır. Yeni çıkanlar bir karış yer, odanın mütevazı bir alanını işgal eder. İlk uykudan birkaç gün sonra giysisini atar, uzar ve iyi beslenmeye başlar – nazik dut yapraklarının kenarlarını nasıl tırtıkladığı apaçık görülebilir. Sonra yeniden uyur, ikinci uykudan sonra tekrar giysisini çıkarır, peri misali soyunur; eskimiş ve daracık elbiseden bembeyaz ve çok açılmış olarak çıkar.

Birbiri üzerine yığılmamaları ve boğulup gitmemeleri için bu sakin ve sessiz böceklerin durmadan seyreltilmesi, alanlarının sürekli genişletilmesi gerekir. Üzerine yeterince rahat yerleşebileceği şekilde genişletilmesine rağmen, birkaç gün sonra bu alanın da yetmediği görülür; dolayısıyla her gün bu alan daha ve daha çok genişletilir – tırtıl evin bütün eşyasını ve sakinlerini dışarı atar, eşyanın ve sakinlerin yerine duvar kenarına çivilenerek ranzaların dizildiği görülür.

Eşit aralıklarla ipek böceği uykuya dalar, eski giysisini çıkarması için gerektiği kadar orada uyur, irileşmiş ve aç mı aç uyanır – bu da yeni yeni ranzaların çakılmasını ve iki veya üç kata yükseltilmesini zorunlu kılar. Ranzaların üzerine dikkatlice binlerce ipek böceği yerleştirilir.

Güneşin odaya fazlaca sızmaması için pencerelere kalın perdeler çekilir ve böylece tırtılın kozanın karanlığına ulaşıncaya kadar kendi acayip hayatını geçireceği serin hava ve sakin alacakaranlık elde edilir.

İşte böyle sessizce, gün be gün, ipek böceği evin sakinlerini yavaş yavaş dışarı iterek çok katlı serin ranzalara geniş geniş yerleşir.

Haftalar boyu büyük miktarlarda dut yaprağı tüketerek bu alacakaranlığın içinde kımlıdır ve ses çıkarır. Alacakaranlığın ve serinliğin dışında eve bir yerlerden karınca dadanmaması gözetilir. Mısır mummyalarının kenevir sargılarının arasında yaşadığından firavun karıncası da denen gri bir ev karıncası vardır, işte tam bu gri karınca veya firavun karıncası bir yerlerde ipek böceği yetiştirildiğini hissetmeye görsün, o an içeri sızar ve gaddarca sessiz ve sakin böceğe saldırır.

Firavun karıncası dışında, ipek böceği yağmurdan veya çiyden ıslanmış dut yapraklarıyla beslendiğinde de ölür; herhangi biraz sertçe ses onu irkiltir; uzaklarda duyulan her gök gürültüsü başını kaldırmasına ve beslenmeyi bırakmasına neden olur; her horoz ötüşünün olduğu gibi yüksek sesli konuşma veya demirhanenin yakınlığı da hayatının sakin düzenini perişan eder. Strese kapılınca ağızından salgı çıkan ipek böceği başını eğer, küser, beslenmeyi bırakır ve ölür. O yüzden herkes ses çıkarmamaya çok dikkat eder; evde ateş yakılmaz, zira duman böcek için öldürücüdür; mümkünse köpekler daha uzağa kovulur, horoz da evin eşiğinden uzaklaştırılır, zira bu haydut hep kapının yanına sokulur ve bir bir gözüyle, bir diğer gözüyle süzerek evin içinde zengin ziyafet var anlamında tavuklara uzaktan şifreli sinyaller gönderir. Herkes gizlice içinden, ipek böceği yetiştirilinceye kadar köyün üzerinden gök gürültülü fırtına geçmesin diye yalvarır.

Gün be gün bu sessiz ve sakin böcek ilgili işler daha çoğalır; o irileşmeye devam eder ve uzun uyku denen evreye gelir. Bu uzun uyku insanların biraz nefes almalarına ve aynı zamanda yardımcı bulmalarına imkân tanır, zira uyanınca bu sessiz yaratık o kadar

acıdır ki önüne ne kadar yaprak koysanız da bu yaprakların üzerinden yangın gibi geçer.
(Radiçkov, 2001: 313-314).

KAYNAKÇA

Gradat na koprinata 2012: Gradat na koprinata. Istoriya na Svilengrad (1912-1944), Svilengrad, 2012.

Halaçoğlu 1993: Halaçoğlu, Y. Cısır-i Mustafa Paşa maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, 8. Cilt, İstanbul, 1993.

Macarov 1968: Macarov, M. Spomeni, Sofya, 1968.

Macarov 2015: Macarov, M. Kudüs Yolculuğu. Edirne, İstanbul, İzmir, İskenderiye, 1868-1869, Çev. Hüseyin Mevsim, İstanbul, 2015.

Mevsim 2015: Mevsim, H. Rus Gözüyle Edirne. Edirne, 2015.

Radiçkov 2001: Radiçkov, Y. Çağdaş Bulgar Edebiyatı Öykü Seçkisi, Ankara, 2001.